

## *Befejeződött a templom feltárása Almád monostorán*

Az idén éppen 10 éve megkezdett almádi régészeti kutatás idei szezonjában a sekrestye kiásásával lezárult a Monostorapáti község határában emelkedő egykori Almád bencés apátság templomkomplexumának feltárása.

Az elmúlt évtizedben a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma a Monostorapáti Római Katolikus Plébánia felkérésére, az Almád-monostori Önkéntesek lelkes csapatával, a veszprémi Lackó Dezső Múzeum együttműködésével és számos kiváló szakember és segítőkész intézmény támogatásával és közös munkájával elvégezte az Árpád-kori monostor, mintegy 1265 m<sup>2</sup>-en fekvő teljes templomegyüttesének a feltárását. Felszínre hoztuk az 1117 és 1121 között emelt, háromhajós, háromapszisos, Szűz Máriának szentelt főtemplomot, a nem sokkal később hozzá csatolt, feltehetően Sorai Szent Domonkosnak szentelt kápolnát, a templom mögött álló hatkaréjos rotundát, majd az idei évben a templom északi oldalához csatlakozó sekrestyét.

A sekrestye falai meglepően jó állapotban maradtak ránk, nagyobb részük 1,5, 2 m magasságban ma is fennáll, sőt a hozzá kapcsolódó északnyugati torony egyik sarka 6 m magasságban maradt fenn. A sekrestye általunk feltárt végső formájában több építési periódus eredményeként jött létre.

Elsőként a keleti szakasza készült el, lényegében még a templom építésével egyidőben, 1120 körül. Szépen faragott, kisméretű kváderkövekből épült falai ugyan elváltak a templom falaitól, ám a bazilika északi mellékhajójából nyíló ajtaját már a templomfal építésével együtt kiképezték, így a falelválások nem építési periódust, csak a falak építési sorrendjét jelölik. Ennek a korai sekrestyének a különlegessége, hogy belsejében az egész északi falát, de feltehetően a keleti és talán a nyugati falát is ülőfülkék tagolták. Erre a szokatlan építészeti megoldásra minden bizonnyal azért volt szükség, mert a monostornak nem volt káptalanterme, így a szerzetesek a sekrestyét használhatták a közös imáik és gyűléseik megtartására. Ez azonban bizonyos hátránnyal is járt, így ugyanis alig maradt hely a sekrestye alapvető funkciójának: a liturgikus tárgyak, könyvek és oklevelek őrzésére.

Márpedig az Almádi monostor, mint a nagyhatalmú és kiterjedt rokonsággal rendelkező Atyusz nemzetség egyetlen monostora, nem csak saját okleveleit és kincseit, de minden bizonnyal kegyurai okleveleit és más értékeit is őrizhette megszentelt falai között. Talán kifejezetten ezzel a céllal építhették fel, valószínűleg már a 13. század második felében, a templom északkeleti sarkához csatlakozó tornyot, amelynek boltozott földszintje kellő védelmet nyújthatott az értékes iratoknak.

A monostor konventje 1249-ben saját kegyura számára már kiállított egy oklevelet, ami az úgynevezett hiteleshelyi tevékenységének kezdetét jelzi. Az ebben a korban, a rendházakban országszerte megjelenő hiteleshelyek lényegében közjegyzői feladatokat láttak el: az írástudó szerzetesek megfelelő fizetségért jogi ügyletekről, adásvételekről, birtokügyekről bárkinek közhiteles okleveleket állítottak ki, sőt királyi utasításra is eljárak birtoladományok vagy peres ügyek intézésében. Az általuk megírt oklevelek egy példányát a hiteleshely saját levéltárában megőrizte, így későbbi vitás ügyekben itt a felek ezt fellelhatték. Ez a tevékenység ugyanakkor fontos jövedelemforrást jelentett a szerzetesi közösségnek is. A 13. század közepe után az egyre szaporodó hiteleshelyi oklevelek tárolása, sőt az elkészítése is megfelelő helyet igényelhetett az almádi monostorban is, amire már nem lehetett elég a káptalanteremként is használt sekrestye és a szűk

toronyföldszint, ezért egy idő után az apátság egy megfelelő levéltár építésére kényszerült. Az építkezést elkerülhetetlenné tette egy valószínűsíthető földrengés is, amelynek több nyomát is megfigyelhettük a templomon: a bazilika oldalfalai kifelé dőlnek és a déli pillérsor két árkádvét pedig utólag alá kellett falazni, nyilván mert a boltozatok megrepedhettek. Az északkeleti torony fennmaradt sarkánál is a falsík kidőlését figyelhettük meg. Ezek a károk talán azzal az 1267-es földrengéssorozattal lehetnek összefüggésben, amelyről korabeli ausztriai források számoltak be. 1267. május 8-án a stájerországi Mürtz völgyében, Kindberg közeli epicentrummal kipattant, az ott álló várat leromboló földrengés még Salzburgban is károkat okozott. Október 27-28-án pedig Bécsben jegyezték le földrengést. Talán ezek a rengések repeszthették meg a Kindbergől kb. Salzburggal azonos távolságra, mintegy 170 km-re lévő almádi monostor falait is. A károk kijavítását késleltethette a IV. Béla uralkodása utolsó éveiben kitörő, majd utódai alatt teljes anarchiává fejlődő belháború. A IV. Béla uralkodása alatt az ország kormányzásából kiszoruló, majd egyre inkább elszegényedő Atyuszok már nem voltak képesek tovább gyarapítani és megvédeni az apátságukat, sőt annak javait leginkább ők maguk éltek fel ezekben az évtizedekben. Az így elszegényedő monostor apátja, Balázs ezért 1282-ben arra kényszerült, hogy a – a kegyurak jóváhagyásával – eladja a monostor egyik birtokát, hogy annak árából a helyreállíthassa a romos apátságot, valamint gondoskodjon a szerzetesek és szegények eltartásáról. Valószínűnek tűnik, hogy az általunk a sekrestye és a torony között feltárt, minden bizonnyal levéltárként használt, és meglehetősen hevenyészett módon, nagy bazalttömbökből göcsörtösen falazott helyiség, valamint a vele együtt épített, a torony északkeleti, sérült sarkát megtámasztó támpillér is ennek az 1282-ben tervezett helyreállítási munkáknak az emléke lehet. A levéltári helyiség kialakításakor innen egy új ajtót nyitottak az eddig minden bizonnyal a templom nyugati előcsarnokából megközelíthető toronyaljba is, azaz ezt a boltozott kis raktárt is a levéltárhoz kapcsolták.

Az elszegényedett és egyre inkább elnéptelenedett bencés apátságok a 14. században már egyre kevésbé tudták ellátni a hiteleshelyi tevékenységet, hiszen kiszolgáltatottságuk számos visszaélésre nyújtott alkalmat. Ezért I. Lajos király 1351 és 1353 között bekérte a hiteleshelyek működéséhez nélkülözhetetlen pecsétnyomójukat, és csak azoknak adta vissza, amelyek a gondos vizsgálat után is alkalmasnak mutatkoztak továbbra is a közhiteles oklevelek kiállítására. Számos más bencés apátság mellett Almád is fennakadt ezen a szűrőn, és nem kapta vissza pecsétjét, így a hiteleshelyi működése meg is szűnt. Ezzel azonban a levéltár jelentősége is elveszett, így lebontották azt a válaszfalat – tulajdonképpen a 12. századi sekrestye nyugati falát – amely a sekrestyétől elválasztotta és egy nagy egységes sekrestyeteret hoztak létre a két korábbi helyiségből.

A sekrestye feltárásának eredményei is azt igazolják, hogy Almád monostorának szokatlan épségben maradt romjai és gazdag írott forrásanyaga közelebb visz bennünket a középkori szerzetesi élet megismeréséhez. Az almádi feltárás első szakasza az idei ásatással lezárult ugyan, de a monostor egyik legfontosabb részét, az Árpád-kori kolostorépület még a föld alatt rejtőzik. Ha az eddig előkerült romok védelméről és a gazdag leletanyag bemutatásáról gondoskodni tudunk, mindenképpen érdemes lesz tovább folytatni a régészeti kutatást.

Buzás Gergely

2024.07.20.